

بررسی و مقایسه چکیده فارسی مقاله‌های مجله‌های

علمی - پژوهشی حوزه علوم انسانی با «استاندارد ایزو ۲۱۴»^۱

دکتر محمدحسین دیانی

شهلا شیردل^۲

چکیده

هدف از پژوهش حاضر، بررسی و تعیین میزان انطباق چکیده فارسی مقاله‌های مجله‌های علمی - پژوهشی حوزه علوم انسانی با عناصر مندرج در استاندارد ایزو ۲۱۴ است. روش پژوهش، پیمایشی است. به دلیل تنوع چکیده‌ها در این حوزه، چکیده‌ها به دو دسته کلی تقسیم شد: ۱. چکیده‌های راهنما ۲. چکیده‌های تمام‌نما. دو سیاهه استخراج شده از عناصر مندرج در استاندارد ایزو ۲۱۴ به عنوان ابزار پژوهش برای دو نوع چکیده موجود انتخاب گردید. جامعه پژوهش حاضر، شامل ۲۷۰ چکیده فارسی از آخرین دوره مجله‌های علمی - پژوهشی در دسترس در حوزه علوم انسانی بود که تا قبل از سال ۱۳۸۳ موفق به کسب رتبه علمی - پژوهشی از وزارت علوم، تحقیقات و فناوری شده بودند. این تعداد نمونه به روش تصادفی انتخاب شد. یافته‌ها نشان داد ۶۰/۳۲٪ چکیده‌های جامعه پژوهش از نوع چکیده راهنما و ۳۹/۶۳٪ از آنها از نوع چکیده تمام‌نماست، همچنین، یافته‌ها نشان داد میانگین درصد همخوانی چکیده‌های راهنما با عناصر استخراج شده از استاندارد ایزو ۲۱۴، ۸۳/۱۴٪ و میانگین درصد همخوانی چکیده‌های تمام‌نما با عناصر مذکور ۷۸/۷۰٪ است. در ادامه اطلاعات الگوی ارائه شده برای نوشتن چکیده در بخش «راهنمای نویسندگان مقاله‌ها» در هر مجله بررسی شد. نتایج پژوهش نشان داد: ۱. چکیده‌های حوزه علوم انسانی بیشتر از نوع چکیده راهنماست ۲. در حوزه علوم انسانی، چکیده‌های راهنما بیشتر از چکیده‌های تمام‌نما با استاندارد ایزو ۲۱۴ مطابقت دارند ۳. اطلاعات ارائه شده در الگوی مجله برای نوشتن چکیده، عناصر محدودی از استاندارد ایزو ۲۱۴ را منعکس می‌کند. کلیدواژه‌ها: چکیده راهنما، چکیده تمام‌نما، استاندارد ایزو ۲۱۴، مجله‌های علمی - پژوهشی، چکیده فارسی، مقاله‌ها.

۱. برگرفته از پایان نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی دکتر محمد حسین دیانی.

۲. کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاه فردوسی مشهد.

مقدمه

رشد روزافزون متون و مدارک علمی، پژوهشی و فنی، روی آوری به خدمات ثانویه و منابع ردیف دوم، برای آگاهی سریع‌تر و دقیق‌تر از محتوای منابع ردیف اول را ضروری‌تر می‌نماید. چکیده‌نویسی، یکی از خدمات ثانوی برای تلخیص مطالب و محتوای مدارک است که برای جایگزینی یا گزیده خوانی متن اصلی، تهیه و تولید می‌شود. در واقع، چکیده معرف محتوای متن در مقیاسی بسیار کوچکتر از متن اصلی است (مولینا، ۱۳۷۶). لذا روی آوری به مطالعه آنها قبل از مطالعه متن اصلی، عملی‌ترین شیوه مطالعه گزینشی است از بین مدارکی که هر روز بر تعداد آنها افزوده می‌شود. نقش چکیده، فراهم آوری خلاصه اطلاعات متن اصلی است. برای اطمینان از اینکه این جایگزین‌ها به چه میزان رساننده متون اصلی هستند، مقایسه عناصر مطرح در آنها با استاندارد چکیده‌نویسی، توجیه‌پذیر شده است.

بیان مسئله

در دنیای امروز، توسعه اقتصادی و فرهنگی به میزان زیادی به تحقیق بستگی دارد. بر این اساس است که درصد قابل توجهی از سرمایه‌های ملی صرف حمایت از برنامه‌های تحقیقی می‌شود. نتیجه تحقیق، اطلاعاتی است که باید به طور مؤثر، سریع و کافی در دسترس دیگران قرارگیرد (مهدوی، ۱۳۶۶). جدیدترین یافته‌های پژوهشی را می‌توان در مجله‌ها یافت، اما با افزایش روزافزون تولیدات علمی، مطالعه متن کامل همه پژوهشها غیر ممکن شده است و هیچ کس قادر نخواهد بود با مطالعه متن کامل نوشته‌ها، از تمام آنچه درباره دانش مورد علاقه وی نوشته شده، اطلاع حاصل کند. در این شرایط، چکیده مقاله‌ها می‌تواند مشکل وقت و انرژی را در مطالعه اطلاعات تولید شده کاهش دهد و همچنین عامل اصلی انتخاب مقاله‌ها و تعیین کننده نیاز یا بی‌نیازی مراجعان به مطالعه متن اصلی و بهره‌وری از نتایج مطرح شده در آن و نیز یکی از ابزارهای جستجو، اشاعه و بازیابی در پایگاههای اطلاع‌رسانی باشد. بدین ترتیب، تعیین میزان انطباق این چکیده‌ها با

استانداردهای بین‌المللی، یکی از راههای اساسی بهینه‌سازی اطلاعات آنها و ایجاد زمینه همسویی و هماهنگی با روندهای جهانی به شمار می‌آید و با توجه به نقش چکیده در افزایش سرعت و دقت بازیابی اطلاعات مرتبط با نیازهای اطلاعاتی، تعیین میزان انطباق، محکی برای برآورد فاصله با این استاندارد و به تبع آن، ایجاد هماهنگی در چکیده‌هاست.

اهمیت و اهداف پژوهش

هدف اصلی پژوهش حاضر، تعیین کیفیت مندرجات چکیده‌های مقالات مجله‌های علمی - پژوهشی فارسی از طریق شناسایی نقاط قوت و ضعف چکیده‌ها با تأکید بر رعایت استاندارد بین‌المللی ایزو ۲۱۴ است و می‌تواند در یکدست کردن روشهای فشرده‌سازی به منظور ایجاد شرایط مناسب برای سهیم شدن سازمانها در منابع اطلاعاتی یکدیگر مفید و مؤثر واقع گردد.

اهداف دیگر این پژوهش عبارت است از:

۱. گسترش دید و توجه به دیگر معیارهای تهیه چکیده‌های مقالات (مانند آنچه در نمونه‌های مشابه خارجی انجام شده است).
۲. توجه به نوع مقالات (مقالات مروری و مقالات پژوهشی) موجود در این حوزه و تعیین نسبت حضور آنها و میزان انطباق چکیده‌های هر نوع مقاله با معیارهای تعیین شده برای چکیده
۳. توجه به الگوهای احتمالی موجود در هر مجله و تعیین میزان رعایت الگوهای احتمالی برای تهیه چکیده‌ها
۴. شناسایی الگویی که در مقایسه با دیگر الگوها، بیشتر به معیارهای تهیه شده در استاندارد ایزو ۲۱۴ توجه دارد.

پرسشهای پژوهش

۱. عناصر کلیدی چکیده مقاله‌های علمی - پژوهشی حوزه علوم انسانی تا چه میزان با عناصر کلیدی مندرج در استاندارد ایزو ۲۱۴ همخوانی دارد؟

۲. نقاط ضعف و قوت چکیده‌های تهیه شده در حوزه علوم انسانی چیست؟
۳. در صورت وجود الگوی خاص برای تهیه چکیده‌های هر مجله، چکیده‌های آن مجله تا چه میزان از الگوی ارائه شده پیروی می‌کند؟
۴. الگوهایی که مجله تهیه کرده، تا چه میزان با عناصر تعیین شده در استاندارد ایزو همخوانی دارد؟

روش پژوهش

پژوهش حاضر را می‌توان پژوهشی پیمایشی، از نوع توصیفی دانست. تحقیق پیمایشی از نوع توصیفی برای بررسی توزیع ویژگی‌های یک جامعه به کار می‌رود. پژوهش حاضر نیز با روش تحقیق پیمایشی به بررسی وضعیت و شرایط تعدادی از چکیده‌های فارسی مقاله‌های مجله‌های علمی - تمام‌نمای حوزه علوم انسانی بر اساس معیارهای ذکر شده در استاندارد "ایزو ۲۱۴" بررسی کرده است.

جامعه آماری و نمونه آماری

جامعه آماری این پژوهش، شامل ۹۰۷ چکیده فارسی مقالات مجله‌های علمی - پژوهشی در حوزه علوم انسانی است که آخرین دوره آن در کتابخانه‌های در دسترس وجود دارد. برای تعیین حجم نمونه، جدول «مورگان» مورد استفاده قرار گرفت (دیانی، ۱۳۷۸، ص ۶۷). طبق این جدول، تعداد ۲۷۰ چکیده برای نمونه لازم شناخته شد. این تعداد نمونه با توجه به نسبت حضور هر یک از انواع چکیده‌ها (چکیده راهنما و چکیده تمام‌نما) انتخاب و برای انتخاب، از روش انتخاب تصادفی استفاده گردید.

تاریخچه چکیده و چکیده‌نویسی

مشکل دسترسی به نوشته‌ها، پدیده قرن بیستم نیست، بلکه این مشکل تقریباً از زمانی که نوشتن آغاز شد، وجود داشته است. تاریخ چکیده‌نویسی به ادوار باستانی، وقتی

که نوشتن روی الواح گلی آغاز شد، بر می‌گردد. «فرانسس جی. ویتی» که بررسی جامعی درباره تاریخ چکیده‌نویسی انجام داده است، می‌گوید اسنادی به خط میخی در بین‌النهرین مربوط به هزاره دوم قبل از میلاد مسیح کشف شده که در آنها مطالبی شبیه چکیده وجود دارد. در مواردی هم الواحی یافت شده که روی یکی از آنها متن کامل و روی دیگری چکیده متن نوشته شده است. «ویتي» در ادامه اشاره می‌کند دانشمندی که در کتابخانه بزرگ اسکندریه مطالعه و تحقیق می‌کرده‌اند، در یافته بودند که مطالعه و مراجعه به تعداد زیادی مدرک، آن هم به صورت لوله‌های پاپيروس، کار دشواری است و لذا برای سهولت دستیابی، چکیده آنها را تهیه می‌کردند و هدف از این کار، فراهم‌آوری اطلاعات فشرده، درباره اصل مدرک و سهولت جستجو یا بازخوانی آنها بوده است. استفاده از چکیده منحصر به کتابداران و دانشمندان نبوده است؛ دولتمردان نیز به دلیل نبود زمان کافی برای خواندن گزارشها، از خلاصه مطالب استفاده می‌کردند. در قرون وسطی، کاتبان چکیده مطالب را به صورت شفاهی برای پادشاهان که گاه بی‌سواد نیز بودند، بیان می‌کردند. از قرن هفدهم، چکیده‌نامه‌هایی مشابه چکیده‌نامه‌های امروزی ظاهر شد. نخستین نشریه ادواری چکیده برای اشاعه اطلاعات در سطح عموم «مجله دانشمندان»^۱ نام داشت که در سال ۱۶۶۵ در پاریس چاپ شد. این نشریه هفتگی در مقدمه اولین شماره خود، هدف از انتشار آن را مطلع کردن خوانندگان از مسائل و مطالب مهم و جدید اعلام کرد. در این قرن، با توجه به زمینه‌های تاریخی و تقسیم شدن اروپا، مهار شدید مرزهای بین کشورها توسط حاکمان، ارتباطات و حمل و نقل نامناسب و علاقه حاکمان برای آگاهی داشتن از مسائل سایر کشورها، چکیده اهمیت زیادی پیدا کرد. رفته‌رفته، چکیده از یک وسیله ارتباطی اختصاصی به یک نظام اشاعه اطلاعات تبدیل شد (مهدوی، ۱۳۶۶).

قرن ۱۹ آغاز گرایشهای تخصصی و به دنبال آن پیدایش چکیده‌های تخصصی بود. در سال ۱۸۹۸، برای نخستین بار «چکیده‌های علوم» که یک چکیده‌نامه تخصصی بود انتشار یافت. قرن بیستم دوران ارتقای سطح چکیده‌نویسی بود و روند تخصصی شدن

---

1. Journal des savants.

مجله‌ها ادامه داشت؛ در نیمه دوم قرن ۲۰، «لوان»^۱ (Loan, ۱۹۵۸) بر اساس معیار بسامد واژه یا عبارت برای انتخاب جملات در مدرک، «چکیده‌نویسی خود کار»^۲ را پایه‌گذاری کرد (لنکستر، ۱۳۸۲، ص ۴۰۲).

چکیده‌نویسی به شیوه نسبتاً نظام‌یافته آن در ایران، برای نخستین بار در «مرکز اسناد و مدارک علمی مؤسسه تحقیقات و برنامه‌ریزی علمی و آموزشی» معمول گردید. نخستین مجله چکیده در ایران در سال ۱۳۴۸ با ۱۴۸ چکیده مربوط به مقاله‌های علوم و علوم اجتماعی، توسط مرکز اسناد و مدارک علمی منتشر گردید. هم‌اکنون نیز مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران، تهیه چکیده از متون علمی فارسی و غیرفارسی را در زمینه‌های مختلف موضوعی بر عهده دارد و آن را به صورت چاپی و صفحه‌فشرده در اختیار متقاضیان قرار می‌دهد (کولائیان، ۱۳۸۰).

معادل انگلیسی امروزی واژه چکیده «Abstract» و معادل فرانسسه آن «Résumé» و معادل عربی آن «مُلَخَّص» است، این واژه، توسط افراد مختلف با معانی مختلف به کار برده شده است.

بنا بر تعریف «پائو» (۱۳۷۸): «چکیده فشرده دقیق محتوای مهم مدرک است که هدفها، دامنه شمول و یافته‌های عمده آن را عرضه می‌کند».

«مولینا»^۳ (۱۳۷۶)، چکیده‌نویسی را شامل فرایندهای ادراکی، تفسیری، گزینشی و خلاق می‌داند که مهم‌ترین هدف آن، تجدید ساختار اطلاعات مدرک در مقیاس کوچکتر است. از نظر وی، متن مدرک همانند درختی است که باید دو فرایند را طی کند تا به چکیده تبدیل شود. این دو فرایند عبارت است از: الف) هرس: قطع و حذف بخش‌های اضافی و حفظ شاخه‌های اصلی ب) غصاره‌گیری متن و دستیابی به لب مطلب و درونمایه. در واقع می‌توان گفت هدف از تهیه چکیده، تأمین نیاز به آگاهی‌رسانی جاری و کمک به خواننده (به دلیل محدودیت ذهن آدمی در حفظ و یادگیری) در ارزیابی

1. Loan.

2. Automatic Abstracting.

3. Molina.

_____ بررسی و مقایسه چکیده فارسی مقاله‌های ... / ۴۳

محتوای مدرک و ارتباط احتمالی آن یا تصمیم‌گیری درباره استفاده یا عدم استفاده از متن اصلی، جلوگیری از دوباره کاری و تأخیر در تحقیقات در حال پیشرفت، کاهش هزینه‌ها و مقابله با تولیدات مستمر و بیش از حد است.

«مهدوی» (۱۳۶۶) موارد کاربرد و استفاده چکیده‌ها را در این سرعنوانها خلاصه کرده است: افزایش خدمات آگاهی‌رسانی جاری، صرفه‌جویی در وقت، غلبه بر مانع زبان، سهولت انتخاب، سهولت جستجو و کمک در تهیه کتابشناسی‌ها و نقد و بررسی‌ها. «داورپناه» (۱۳۸۱) ۹ نوع چکیده^۱ را تعریف کرده که دو نوع از آن تعاریف که در حوزه کار این پژوهش می‌گنجد، موارد زیر است:

- چکیده تمام‌نما^۲: این نوع چکیده شامل تمام مطالب مهم و اساسی یک نوشته و نتایج کمی و کیفی مندرج در آن است؛ نیز خلاصه‌ای روشن از مباحثات و یافته‌های اساسی مدرک را ارائه می‌دهد. این نوع چکیده بیشتر در حوزه علوم و فنون کاربرد دارد.

- چکیده راهنما^۳: به مطالب مهم اشاره می‌کند، بدون آن که متعرض داده‌های کیفی و کمی آن شود. در واقع، راهنمای محتوای یک نوشته است. این نوع چکیده بیشتر در حوزه علوم انسانی کاربرد دارد.

پیشینه علمی و مرور متون مربوط

تحقیقات و مطالعات انجام شده در حوزه چکیده‌نویسی، هر یک از منظری خاص به بررسی این حوزه پرداخته است که در زیر، درباره هر یک از این تحقیقات، به اختصار توضیح داده می‌شود.

الف) پیشینه پژوهش در خارج از کشور

---

۱. «داورپناه» به انواع دیگری هم اشاره می‌کند که عبارت است از: چکیده تلگرافی، چکیده - سو گرفته، گفته راهنما، چکیده عنوانی، عنوان محتوا نما و چکیده گزارمانی.

2. Informative Abstract.
3. Indicative Abstract.

«تنوپیر و جاسکو»^۱ در ادامه کاری که «کوئیتز و درانبرگ»^۲ (۱۹۹۳) انجام داده بودند، درباره معیار سنجش خوانایی چکیده‌ها بر پایه معیار پیروی از سبک محتوای متن - که یکی از معیارهای ذکر شده در «استاندارد ملی آمریکا» است - مطالعه کردند. آنها دو معیار آگاهی بخشیدن به خواننده و جامعیت چکیده‌ها را هم مد نظر قرار دادند. جامعه پژوهش آنها سه لوح فشرده نمایه‌های نشریات معتبر بود که حاوی چکیده بود. آنها متون جامعه پژوهش را با توجه و تأکید بر مسائل زبانی و دستور زبان بررسی و تحلیل کردند و به این نتیجه رسیدند که افعال مجهول، حروف اضافه، جملات متعدّد در هر بند، کلمات متعدّد در هر جمله و کلمات پر هجا، خوانایی چکیده را به نحو چشمگیری کاهش می‌دهد. معیار اشاره شده در «استاندارد ملی آمریکا» از زاویه و وجه دیگری بررسی و سنجش شد، زیرا به نظر می‌رسید جامعیت مثل دیگر معیارها به راحتی قابل سنجش نباشد و آن را باید بر پایه نیازهای شخصی کاربران سنجید. مطالعه نشان داد که معیارهای عینی کیفیت چکیده‌ها کمتر از دیدگاه ذهنی سنجش چکیده‌ها مسئله سازند.

«هاوکینز»^۳، «لارسون»^۴ و «کاتون»^۵ (۲۰۰۳) با استفاده از ۳۰۰۰ چکیده از چکیده‌هایی که ساختار و ترکیب بندی جدید در حوزه علوم اطلاع‌رسانی را داشتند، سودمندی ساختار بازنگری شده را بررسی کردند. آنها می‌خواستند بدانند که آیا ساختار جدید، به میزان کافی، مطالب مرتبط با علم اطلاع‌رسانی (مثل پایگاه «لیزا») را بازیابی می‌کند یا نه. ساختار مورد نظر با جمع آوری عبارتهایی از گروههای موجود در ۱۳ سر عنوان اصلی تهیه شد. هر چکیده فقط در یک شماره رده بندی که معرف یک سرعنوان اصلی و یک سر عنوان فرعی برای کاربران است، آمد. با نگاهی به توزیع چکیده‌ها در هر بخش، معلوم شد که ترکیب بعضی از آنها در دسته‌ها با هم به طور صحیح مرتبط است، با حضور چکیده‌های رده‌بندی نشده، وجود شکاف بین چکیده‌ها آشکار گردید، فقط ۱۹

1. Tenopir & Jasco.
2. Kowits & Dranberg.
3. Hawkins.
4. Larson.
5. Caton.

_____ بررسی و مقایسه چکیده فارسی مقاله‌های ... / ۴۵

درصد از جامعه مورد مطالعه در سرعنوان اصلی خود حضور داشت. آزمون با ۱۲۶۵ چکیده تکرار شد و نشان داد که چکیده‌ها در ۱۱ بخش اصلی، توزیع مناسبی دارد. سرعنوانهای فرعی هم آزمایش گردید، ولی تنها به عنوان بخش‌های گسترش‌پذیر در نظر گرفته شدند.

ب) پیشنهاد علمی و مرور متون در ایران

با بررسی مطالعات انجام شده درباره چکیده و چکیده‌نویسی در ایران، معلوم شد مطالعات و پژوهشهای معدودی درباره موضوع پژوهش انجام شده است. به هر حال، ذکر معدود پژوهشهای انجام شده برای آگاهی از تحقیقهای پیشین، شیوه انجام کار و نتایج حاصل از آن ضروری به نظر می‌رسد در ادامه، به ترتیب سال انجام پژوهش آنها را شرح داده‌ایم:

«حفیظی اردکانی» (۱۳۷۸) در تحقیق خود با هدف تعیین میزان رعایت استاندارد ایزو در تهیه چکیده پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد دانشگاه تربیت مدرس و دانشگاه تهران در فاصله سالهای ۱۳۷۴-۱۳۷۶، استانداردهای چکیده‌نویسی را پس از ترجمه و تعیین موارد لازم، سیاه‌بندی کرده. داده‌های حاصل، از ۱۰۰ عنوان پایان‌نامه از هر دانشگاه با انتخاب تصادفی و به تفکیک سال، دانشگاه و دانشکده، جمع‌بندی و تجزیه و تحلیل شد. وی در نهایت دریافت که در نمونه تحقیق، ۵۸/۶٪ استاندارد ها رعایت شده است و از لحاظ میزان رعایت استانداردها، اختلاف معناداری میان دو دانشگاه وجود ندارد.

"مختاری" (۱۳۸۳) در پژوهش پایان‌نامه‌ای خود تحت عنوان «میزان انطباق چکیده مقالات مجله‌های دانشگاه‌های علوم پزشکی با دستورالعمل‌های «گروه ونکوور» و استاندارد «ایزو ۲۱۴»، با تهیه دو سیاهه مجزا، به توصیف و تحلیل میزان انطباق پرداخت. او در نهایت دریافت که در کل، میزان انطباق چکیده‌های مورد پژوهش با استاندارد «ایزو»، ۸۳/۹٪ و با گروه ونکوور ۸۲/۰۳٪ است. جامعه پژوهش در بخش «بیان یافته‌ها» با ۹۷/۸٪ بیشترین و در بخش «برگرفته شدن کلیدواژه‌ها از متن» با ۵۰/۴٪ کمترین میزان مطابقت را با دستورالعمل «گروه ونکوور» داشته است، در انطباق با استاندارد «ایزو ۲۱۴» «جایگاه

چکیده» با ۱۰۰٪، بیشترین و «جملهٔ مبین موضوع» با ۳۷/۳٪، کمترین میزان انطباق را داشته است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها

با توجه به ویژگیهای سؤالهای پژوهش و اهداف تحقیق، و بررسی تحلیل یافته‌ها، از جدول فراوانی و درصد فراوانی، میانگین، نمودارهای ستونی و آمار استنباطی غیرپارامتری استفاده شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد چکیده‌های این حوزه، در کل، بیشتر از نوع چکیده‌های راهنماست (جدول شماره ۱). این یافته، در بررسی چکیده‌های این حوزه بسیار مهم است؛ چون برای ارزیابی هر نوع چکیده، باید محتوا و ماهیت چکیده را مبنا قرار داد.

جدول ۱. جدول فراوانی و درصد فراوانی چکیده‌های راهنما و تمام‌نما

نوع چکیده	فراوانی	درصد
چکیده راهنما	۱۶۳	۶۰/۳۷
چکیده تمام‌نما	۱۰۷	۳۹/۶۳
X^2	۱۱/۶	
P	۰/۰۰۰	

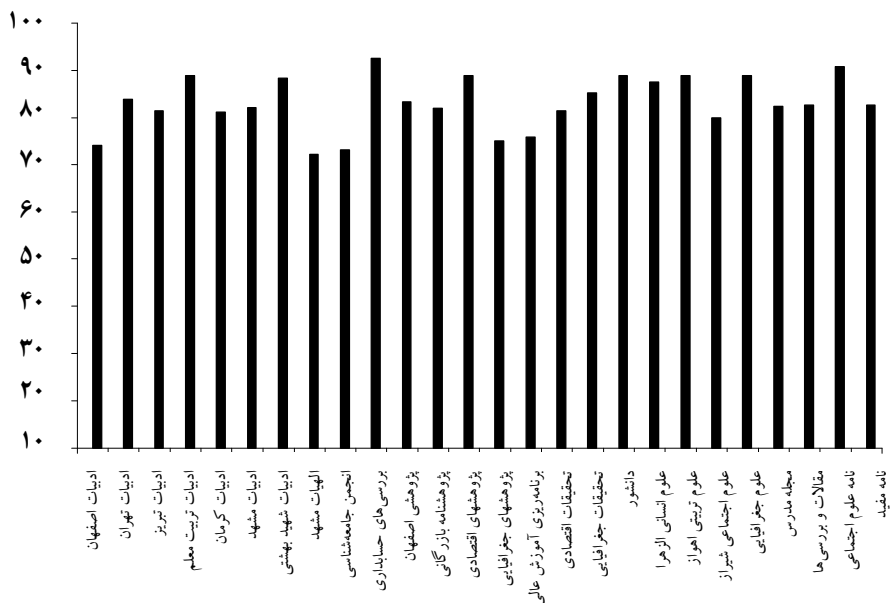
یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که چکیده‌های راهنمای جامعهٔ پژوهش (با میانگین درصد همخوانی ۸۳/۱۴٪) بیشتر از چکیده‌های تمام‌نما (با میانگین درصد همخوانی ۷۸/۸۰٪) با عناصر برگزیدهٔ استاندارد ایزو ۲۱۴ مطابقت دارد. (جدول شماره ۲)

جدول ۲. مقایسهٔ میانگین درصد نهایی هر دو نوع چکیده

نوع چکیده	تعداد عناصر بررسی شده	کمترین	بیشترین	میانگین	انحراف معیار
چکیدهٔ راهنما	۱۸	۵۳/۴۲	۱۰۰/۰۰	۸۳/۱۴	۱۴/۷۲۳۳۶
چکیدهٔ تمام‌نما	۲۱	۴۹/۵۸	۱۰۰/۰۰	۷۸/۶۹	۱۷/۲۲۴۳۹

در بررسی میزان همخوانی چکیده‌های راهنمای حوزهٔ علوم انسانی با ۱۸ عنصر برگزیده از استاندارد ایزو ۲۱۴ معلوم گردید که عنصر «ذکر اطلاعات کتابشناختی مقاله در صفحهٔ چکیده» با ۱۰۰٪، بیشترین و عنصر «پرهیز از کاربرد جملات طولانی» با ۵۳/۴۲٪، کمترین میزان مطابقت را با استاندارد ایزو ۲۱۴ داشته است. در بررسی میزان همخوانی

چکیده‌های تمام‌نمای این حوزه، مشخص شد عنصر «ذکر اطلاعات کتابشناسی مقاله در صفحه چکیده» با ۱۰۰٪، بیشترین و عنصر «بیان یافته‌های پژوهش» با ۴۹/۵۸٪، کمترین میزان انطباق را با عناصر گزینشی این استاندارد داشته است. با نگاهی به نمودار شماره ۱، روشن می‌شود که در چکیده‌های راهنما، مجله بررسی‌های «حسابداری و حسابداری» با ۹۲/۵۹٪، بالاترین رتبه را در میزان همخوانی با استاندارد مذکور را به خود اختصاص داده است. مجله «نامه علوم اجتماعی دانشگاه تهران» با ۹۰/۷۴٪ و مجله «روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه شهید چمران اهواز» با ۸۸/۸۹٪ در رتبه‌های بعدی جای دارند. در جامعه چکیده‌های راهنمای این حوزه، مجله «مطالعات اسلامی دانشکده الهیات دانشگاه فردوسی مشهد» با ۷۲/۲۲٪ کمترین میزان مطابقت را با عناصر برگزیده از استاندارد ایزو ۲۱۴ داشت.

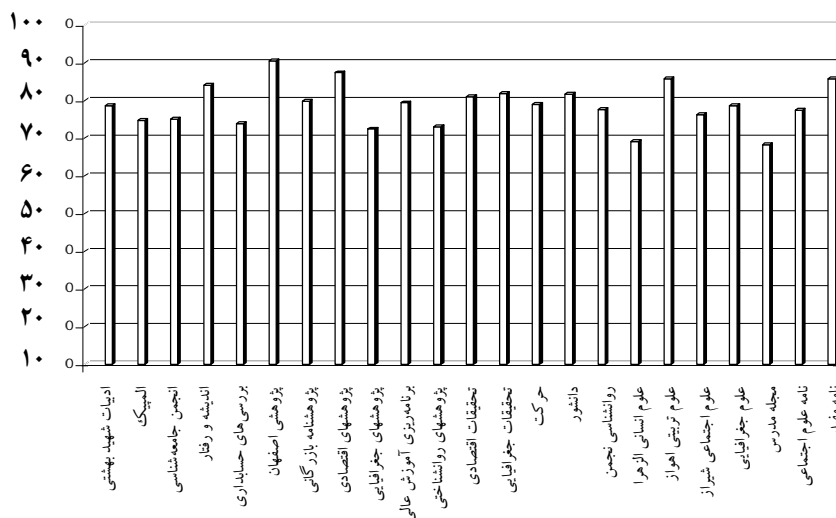

نمودار ۱. میزان مطابقت چکیده مروری مجله‌ها با استاندارد ایزو ۲۱۴

با نگاهی به نمودار ۲، روشن می‌شود که در گروه چکیده‌های تمام‌نما، «مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان» با ۹۰/۸۴٪، بیشترین میزان مطابقت با استاندارد ایزو را دارد و مجله‌های «پژوهش‌های اقتصادی دانشگاه تهران» با ۸۷/۳۰٪ و چکیده‌های «مجله‌های روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه شهید چمران اهواز» و مجله «مفید دانشگاه مفید» با

۸۵/۷۱٪ به طور مشترک در رتبه های بعدی قرار دارند و چکیده‌های «مجله مدرس» دانشگاه تربیت مدرس با ۶۸/۲۵٪، کمترین میزان مطابقت را با عناصر مذکور دارد.

چکیده‌های پژوهشی

نمودار ۲. میزان مطابقت چکیده تمام‌نمای مجله‌ها با استاندارد ایزو ۲۱۴

از ۳۱ مجله در دست بررسی، تعداد ۳۰ مجله، الگویی هر چند مختصر را برای تدوین چکیده در قالب پیشنهاد (با ذکر عبارتهایی نظیر بهتر است) یا الزام (در قالب عبارتهایی مثل: باید) ارائه کرده بودند؛ یعنی ۹۶/۷۷٪ از مجله‌های تحت پوشش جامعه مورد مطالعه دارای الگو برای تهیه چکیده است. الگوهای ارائه شده، در مقایسه با عناصر مندرج در استاندارد ایزو ۲۱۴ بسیار مختصر است و اغلب به ۱ تا ۳ عنصر در تهیه چکیده اشاره دارد. با وجود اینکه عناصر محدودی در الگوی مجله‌ها برای تهیه چکیده ارائه شده است، بیشتر چکیده‌ها از داشتن معدود عناصر ذکر شده در الگو هم محرومند. در عمل ثابت شد که فقط ۲۰٪ از چکیده‌های جامعه پژوهش، الگوی ارائه شده را به طور کامل (۱۰۰٪) رعایت کرده‌اند. مجله «پژوهشهای اقتصادی ایران - دانشگاه علامه طباطبائی» با ۳۳/۳۰٪ کمترین همخوانی را با الگوی ارائه شده در بخش «راهنمای نویسندگان مقاله‌ها» داشت. نتایج نشان داد که در کل، میزان مطابقت الگوهای ارائه شده در هر مجله با

_____ بررسی و مقایسه چکیده فارسی مقاله‌های ... / ۴۹

استاندارد ایزو ۲۱۴، در گروه چکیده‌های راهنما، ۱۰/۹۲٪ و در گروه چکیده‌های تمام‌نما ۸/۷۲٪ است.

نتیجه‌گیری

کیفیت چکیده‌های فارسی مجله‌های علمی - پژوهشی حوزه علوم انسانی با هدف ارائه تصویری از وضعیت فعلی آنها بررسی شده است؛ بر اساس تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش، نتایج زیر به دست آمد:

۱. بیشتر چکیده فارسی مقاله‌های مجله‌های علمی - پژوهشی حوزه علوم انسانی از نوع چکیده راهنماست.
۲. چکیده‌های راهنمای جامعه پژوهش، بیشتر از چکیده‌های تمام‌نما با استاندارد ایزو ۲۱۴ مطابقت دارد.
۳. در بررسی وضعیت الگوهای ارائه شده توسط مجله‌ها معلوم شد که ۹۶/۷۷٪ از مجله‌های جامعه پژوهش، در خود الگوهایی را ارائه نموده و ۷۵/۶۴ درصد از چکیده‌های این مجله‌ها این الگوها را رعایت کرده‌اند.
۴. یافته‌ها نشان داد الگوهای تهیه شده مجله در چکیده‌های مروری در کل ۱۰/۹۲٪ با عناصر تعیین شده در استاندارد ایزو ۲۱۴ همخوانی دارد. نیز الگوهای تهیه شده مجله در چکیده‌های پژوهشی، در مجموع ۸/۷۲٪ با عناصر تعیین شده در استاندارد ایزو ۲۱۴ همخوانی دارد.

ارائه دستاوردها و پیشنهادهای پژوهش

اولین دستاورد این پژوهش، تهیه سیاهه مجزاً برای ارزیابی چکیده‌های راهنما و چکیده‌های تمام‌نما در حوزه علوم انسانی است که در مطالعات انجام شده مشابه، به این مسئله اشاره نشده است. دستاورد دیگر این پژوهش، ارائه الگوی چکیده‌نویسی است که می‌تواند در بخش «راهنمای نویسندگان» مجله‌های حوزه علوم انسانی گنجانده شود.^۱

---

۱. این الگو به پیوست ضمیمه شده است.

با توجه به بررسیهای انجام شده و پاسخگویی به پرسشهای این پژوهش، پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود:

۱. مطالعه استانداردها و راهنماهای موجود برای بررسی مقایسه‌ای آنها به منظور ارائه سیاهه کاملتر در تدوین چکیده حوزه‌های مختلف علوم.
۲. ارائه الگوهای کامل‌تر در بخش راهنمای نویسندگان مقاله‌ها در هر مجله برای نوشتن چکیده و الزام محققان و نویسندگان به رعایت این معیارها بویژه در سازمان‌هایی که خدمات چکیده‌نویسی انجام می‌دهند.
۳. ارسال جزوه‌های آموزش چکیده‌نویسی برای محققان، نویسندگان، اساتید و تمام کسانی که در زمینه چکیده‌نویسی فعالیت دارند.
۴. استفاده از متخصصان چکیده‌نویسی و مهارت‌های زبانی در ویرایش چکیده‌های ارسالی نویسندگان به دفتر مجله‌ها.
۵. ارائه آموزشهای لازم برای چکیده‌نویسی و نمایه‌سازی در مقاطع مختلف تحصیلی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی، به منظور عملکرد بهتر و کارآمدتر دانش‌آموختگان این رشته در محیط کاری.

پیوست ۱

الگوی پیشنهادی برای نوشتن چکیده در بخش «راهنمای نویسندگان مقاله‌ها»

چکیده در مقاله پژوهشی باید شامل اهداف، روش، ابزار، یافته‌ها و نتایج پژوهش و در سایر چکیده‌ها شامل هدف، بحث و تفسیر و نتیجه‌گیری باشد و با رعایت مسائل زبانی (نظیر استفاده از وجه معلوم، پرهیز از اصطلاحات ناآشنا یا توضیح آنها در صورت استفاده، بیان ضمایر در قالب سوم شخص، پرهیز از ارجاع، استفاده از جمله‌های کامل و کوتاه) در ۱۵۰ تا ۲۵۰ کلمه در قالب یک بند تهیه شود و دارای کلیدواژه برگرفته از محتوای متن اصلی باشد.

منابع

_____ بررسی و مقایسه چکیده فارسی مقاله‌های ... / ۵۱

- پینتو مولینا، ماریا (۱۳۷۶). «الگوی روش شناختی برای چکیده‌نویسی مستند»، ترجمه علی مزینانی، فصلنامه پیام کتابخانه، دوره هفتم، شماره ۱ (بهار): ۵۵-۶۸.

- حفیظی اردکانی، محسن (۱۳۷۸). تعیین میزان رعایت استاندارد در تهیه چکیده فارسی پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد دانشگاه تربیت مدرس و دانشگاه تهران بین سالهای ۱۳۷۴-۱۳۷۶، پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس.

- داورپناه، محمدرضا (۱۳۸۲). جستجوی اطلاعات علمی و پژوهشی در منابع چاپی و الکترونیکی، تهران: دبیرش.

- دیانی، محمدحسین (۱۳۷۸). «حجم نمونه در پژوهش‌های پیمایشی»، کتابداری و اطلاع‌رسانی، فصلنامه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، ج ۲، ش ۳ (پاییز): ۵۹-۶۹.

- لانکستر، ویلهلم (۱۳۸۲). نمایه‌سازی و چکیده‌نویسی، ترجمه عباس گیلوری، تهران: چاپار.

- مختاری، حیدر (۱۳۸۲). «انطباق چکیده مقاله‌های مجلات دانشگاه‌های علوم پزشکی با دستور العمل‌های گروه ونکوور و استاندارد اینزو ۲۱۴». فصلنامه کتاب، شماره ۵۷، (بهار): ۴۲-۵۲.

- مهدوی، محمدنقی (۱۳۶۶). چکیده‌نویسی، مفاهیم و روشها، تهران: مرکز اسناد علمی و فرهنگی.

- Borko , H. (1963). " Criteria for Acceptable Abstracts :A Survey of Abstractors " American Documentation ,14 : 60-149 .

- Fidel , R.(1986). " Writing Abstracts for Free-Text Searching " , Journal of Documentation ,42(1) : 11-22, Available online at: <http://www.sid.ir/Fa/JournalList.asp> (Viewed on 2005/05/10)

- Hartley , James (2003). " Improving the Clarity of Journal Abstracts in Psychology " . Science Communication , 24(3): 366-379,

Available online at : <http://scx.sagepub.com/cgi/content/abstract/24/3/366> (Viewed on 2005/05/21)

- International Organization for Standardization, Documentation : Abstracts for Publication and Documentation (1976). Geneva , Iso.

- Koopman, phil (2004). “ Haw to Write un Abstract ? “, Available online at: <http://www.ece.edu/koopman/essays/abstract.html> (Viewed on 2005/06/13)

- Narine , Lutchmie et al (1991). ” Quality of Abstract of Original Research Articles in CMAJ in 1989 ”, Canadian Medical Association Journal , 144 (4) : 449 _ 453.

- Pinto , Maria (2003) . “Engineering the Production of Meta-Information: The Abstracting Concern”.

Journal of Information Science, 29 (5) : 405-417, Available online at: <http://jis.sagepub.com/cgi/content/refs/29/5/4> (Viewed on 2005/05/16)

- Teylor and Rose , J. (1997). “Writing an Abstract “, Available online at: <http://www.utoronto.ca/hswriting/abstract.htm> (Viewed on 2005/04/24)

- Tibbo , Helen Ruth , Kidd, Advisor : Jerry S. (1992) . “Abstracts, Online Searching, and the Humanities : An Analysis of the Structure and Content of Abstracts of Historical Discourse ”. Library

And Information Science Research 14 (1) : 31-56 , Available online at: <http://www.clis.umd.edu/students/dissertations/tibbo.html> (Viewed on 2005/04/30)

- Thompson , C.W. (1973). The Function of Abstracts in the Initial Screening of Technical Documents by the User. Information Science , 24: 270-276.